

fontium ac fluviorum, neve filias Nerei referamus in deos. Ne cantemus Julum Cereri, neve ipsi Rheæ Lytiensan, ne Baccho Dithyrambum, ne Pæana Pythia Apollini, neve Dianæ concinamus Hypæopum; sed verum omnium conditori Deo hymnos Davidicos proferamus, eumque eo pariter exclamemus: Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti. Quotiescumque canoras aves audiemus varios cantus emodulari, cicadasque tremulos vibrare concentus, Musis sirenibusque dimissis sapientissimum Deum, eundemque potentissimum adoremus, qui et hujusmodi aviculis tantam tribuit musere harmoniam, et humanum genus undecumque nutrit, fovet ac mulcet.

Mystice, ascende hic anima a specie creature ad pulchritudinem Creatoris, tibi que dicto: Si ita rubent rose, candent lilia, purpurantur hyacinthi, redolent caryophylli, vernant prata, delectant pomi, pyri, cerasi; si ita varie virent herbe et segetes; si ita rutilat aurum, nitet argentum, splendent carbunculi, radiant gemmæ: quis color, quis odor, quis sapor, quis decor esse debet ejus qui hæc omnia creavit? « Speciei enim

creator hæc omnia constituit: quanto ergo hic dominator eorum speciosior est? » Omnia hæc speciosa que vides, que tangis, que sapis, tantum gutta sunt ad oceanum honorum omnium, qui est in creatore Deo. Si ergo rapit te species floris, fructus, aut personæ pulchre, noli ea capi; sed mentem transfer ad speciem increatam et immensam, que hæc omnia pulchra, quasi radios quosdam ex se diffudit, atque in se omnium florum, fructuum, seminum, rerum omnium, imo mundorum infinitorum possibilitium, quos creare potest, pulchritudinem eminenter continet et complectitur; noli deoari creaturæ modico et umbratice cor affigere, ut verum et immensum decorem perdas; noli cum eane Æsopico umbram carnis sequi, ut ipsam carnem tibi sinas excidere; noli guttæ inhiare, ut fontem et pelagus honorum amittas, ut pro gutta mellis recipias mare fellis; sed ama bonum unum, bonum verum, in quo sunt bona omnia, pulchrum unum, in quo sunt pulchra omnia. Sic tibi, die Deo: Deus meus, amor meus. Quid enim mihi est in celo, et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum.»

DE OPERE QUARTÆ DIEI.

14. FIANT LUMINARIA IN FIRMAMENTO. — Quæres, quomodo hoc sit factum? Nota primo, firmamentum hic, non tantum significare octavum cælum stellatum, sed sumi pro expansione omnium orbium celestium. Hos enim omnes significat Hebræum רקיע *raquia*; et Moses loquitur rudibus Hebræis, qui hos orbis non norant distinguere.

Nota secundo, licet Plato asserat, et S. Augustinus, *Eneid.* cap. LVIII, dubitet an sol, luna et astra sint animata, et utantur ratione, ac consequenter an aliquando beanda sint cum hominibus et angelis: tamen certum est jam, nec caelos esse rationales, nec astra; nec enim cæli, vel astra habent corpus organicum. Rursum, motus eorum circularis, perpetuus et naturalis, arguit principium illius motus, puta naturam eorum non esse liberam, nec rationalem, sed inanimatam et plane determinatam: ita S. Hieronymus in *Isaia* XLV, et passim Patres et Philosophi. Errat ergo Philo more suo platonizans lib. *De Opificio seculi*, docens stellas esse animalia intelligentia. Rursum errat Philastrius, dum sit: Est hæresis asserens stellas esse cælo infixas, cum certum sit eas in cælo moveri, sicut aves moventur in aere, et sicut pisces natant in aqua. Contrarium enim docent omnes Astronomi, scilicet stellas suo orbi infixas esse, cum eoque moveri et rotari, puta cum cælo octavo, sive sidereo.

Suppono tertio, verius esse stellas et planetas omnes specie distingui a suis orbibus sive cælis;

rursum stellas a planetis, denique planetas ab invicem specie distingui. Probat id primo, quia stellæ et planete fulgent mira luce qua carent orbis. Rursum, stellæ ex se suæque natura sunt lucide. Negat hoc Albertus, Avicenna, Beda, et Plianus lib. II, cap. VI, sed asserunt alii passim, et patet experientia; nam nullum unquam in eis cernitur, etiam per dioptram, luminis incrementum aut decrementum, sive ad solem accedant, sive ab eo recedant. Secundo et potius, quia distant a sole longissime, scilicet 76 millionibus miliarium, uti mox dicam: eousque autem non potest se porrigere vis et lumen solis. Stellas dico: nam clarum est lunam non lucere ex se, sed a sole lumen suum mutuari. Idem verisimile est de aliis planetis. Nam Venerem, æque ac Lunam per stas temporum vires, quibus ad solem magis minusque accedit, corniculari, crescere et decrescere, ego ipse cum multis aliis Mathematicis peritis, per dioptram clare perspexi. Tertio, idem patet ex eo, quod stellæ miro hæbent influxum et miram vim in hæc inferiora, quam non habent ipsi orbis. Planete etiam proprios motus habent, vires, influxum in terram et mare, eosque admirabiles, maxime luna; ergo pariter naturam ab aliis diversam habent: ita Molina et alii.

Dixi stellas a planetis differre specie: nam verisimile est multas stellas esse ejusdem speciei, scilicet illas, que habent eundem modum influendi in hæc inferiora: nam que diversum habent, diversæ sunt speciei. Sic diversus modus

Ascensus a specie creatoris ad pulchritudinem Creatoris

Astra non sunt animata.

Stella species

distinctio

Uale facit sint sidera?

Quomodo in resurrectione Deus ex ovis solem novum?

In qua parte concluditur?

colligitur ex diversitate effectus siccitatis, humiditatis, caliditatis, frigiditatis, quem producent in terra. Nunc

Dico: Deus hoc die quarto partem unam cælorum rarefecit, ut condensaret aliam, scilicet lucidam illam que primo die creata est, et dicta est lux, vers. 3; in eamque ita condensatam, expulsa eorum forma, novam formam solis, lune et stellarum, induxit: simili modo ex aquis die secundo fecit firmamentum. Errant ergo veteres, qui stellas putarunt ex igne productas esse, esseque igneas. Unde Poeta:

Vos æterni ignes, et non violabile numen, Testor.

Errant et illi, qui astra secundum substantiam producta esse censent primo die; hoc vero die quarto tantum accidentibus, puta luce, motu proprio, et virtute influendi in hæc inferiora, dotata esse.

Pari modo Molina et alii probabiliter putant, quod in resurrectione Deus producat alium solem, qui habeat aliam formam, non tantum accidentalem, sed substantialem, utpote qui naturaliter septuplum plus lucis habiturus sit, quam habeat hic noster, ut ait *Isaia* cap. xxx, 26.

Rursum, hoc die quarto Deus planetarum orbis divisit in suas partes, seu circulos excentricos, concentricos, epicyclos, si que sunt hujusmodi; nam Aristoteles hæc omnia negat, dum docet planetas tantum moveri motu sui orbis. Astrologi vero, et Scotos cum suis, ea statuant, quia docent planetas in suo orbe per se moveri, secundum excentricos et epicyclos.

Nota. Ex diebus in opere tertie diei sequitur, solem productum esse in principio Arietis. Ita Beda: tunc enim ver incipit. Lunam vero productam esse in opposito solis, puta in principio Librae. Erat ergo tunc plenilunium, uti deficit Concilium Palestinum supra; ita ut sol unum hemisphereum, luna alteram illuminaret. Ita Molina et alii.

LUMINARIA. — Hebræice נארות *naarot*, a radice נאר *or*, id est lux. Sol ergo est *or*. Inde Ægyptii solem et annum qui cursu solis describitur, vocarunt *horam*. Inde annus a Græcis dicitur est *ἥρα*; inde *ἥρα* vocatur anni pars quælibet primaria, puta Ver, Autumnus, Æstas, Hiems. Inde per synecdochen diem, ac tandem diei notam partem, quam vulgo horam vocamus, *ἥρα* nuncuparunt. Vide ut horæ etymon ab Hebræis ad Ægyptios, ab his ad Græcos et Latinos manarit. Ita ex P. Clavio noster Voellus, lib. I *De Horolog.* cap. 1, in Schollis. Ab Hebræis enim ad Ægyptios et Græcos profluxit omnis scientia, præsertim Mathesis, ac horarum ratio, et horologiorum fabrica. Unde primum horologium quod in historis tam sacris quam profanis reperimus, fuit Achaz, patris Ezechie regis Juda, *Isaia* xxxviii, 8. Ita P. Clavius, lib. I *Chronon.*, pag. 7.

DIVIDANT DIEM AC NOCTEM, — q. d. Discriminent diem ac noctem, itaque hominibus et animalibus mox producendis vires laboris et quietis indicent. Rursum dividant diem et noctem, quod situm et quoad hemisphereum, ut dum in uno est sol et dies, in altero sit nox et luna que præest nocti. Ex hoc enim loco videtur, quod luna creata sit in opposito solis, ut dixi.

Symbolice, Innocentius III Pontifex scribens ad Imperatorem Constantinopolitanum, lib. I *De rebus*. tit. xxxiii, cap. *Solida*: « Ad firmamentum, inquit, cæli, id est universalis Ecclesie, fecit Deus duo luminaria magna, id est duas instituit dignitates, que sunt Pontificalis auctoritas et regalis potestas. Sed illa que præest diebus, id est spiritualibus, major est; que vero carnalibus, minor: ut quanta est inter solem et lunam, tanta inter Pontifices et reges differentia cognoscatur.»

ET SINT IN SIGNA, ET TEMPORA, ET DIES, ET ANNI. — « In signa, » non prognostica astrologie judicarie, hæc enim damnat Scriptura, *Isaia* xlii, 25; *Jerem.* x, 2. Licet enim astra influendo corporum dispositionem et complexionem immutent, indeque animam eodem inclinent, non tamen eam necessitant. Esto enim anima sepe corporis complexionem irriteretur, unde cholericus experimur esse iracundus; sanguineus esse benignus; melancholicus esse suspicaces, timidus, pusillanimes et invidios; et phlegmaticus esse pigros: voluntas tamen, maxime per gratiam adjuvata, et corpori et passionibus hæc dominatur; unde multos cholericos videmus mansuetos, et melancholicos benignos et magnanimos. Sapiens ergo dominabitur astris.

Itaque sol et luna « sint in signa, » scilicet, prognostica pluvie, serenitatis, gelu, ventorum, etc. v. g. luna « si tertio die a novilunio tenuis sit, puroque nitore fulgeat, serenitatem constantem prænuntiat: si crassa cornibus subnubundaque cernatur, aut impetuosam et immodicam e nubibus aquam, aut horridam Austri contumeliam minatur, » ait S. Basilus hom. 6 *Hexæm.*; et inferius: Luna, inquit, humectat, ut patet tum in his qui sub dio lunaque dormiunt, quorum capita ultra modum humore replentur; tum in cerebris animalium et medullis arborum, que cum luna argentur et crescant. Rursum luna causat et signat maris æstus et reciprocações. Secundo, sint in signa serendi, plantandi, melendi, navigandi, vindemiandi, etc. Tertio et proprio, sint in signa diem, mensium et annorum, ut sit hendiyadi, videlicet in signa et tempora: id est in signa temporanea, vel in signa temporum: in signa et dies, id est in signa diem; in signa et annos, id est in signa annorum; annus enim describitur uno solis cursu, et una gyratione per Zodiacum, duodecim vero lunationibus, dum videlicet luna duodecies percurrit Zodiacum.

Nota, per tempora hic intelligi ver, æstater,

Gajus rediit stat aster?

hiemem et autumnum. Item tempora siccā, calida, humida, procellosa, salubria, morbida : horum enim signa et causa sunt sol et luna.

Symbolice et analogice, S. Augustinus lib. XIII *De Gen. ad litt.* cap. XIII, in Opere Imperfecto: «Sint, ait, in signa et tempora,» id est discriminant tempora, quæ intervallorum distinctione, æternitatem incommutabilem supra se manere significant. Signum enim et quasi vestigium æternitatis videtur esse hoc nostrum tempus, ut hinc discamus a signo ad signatum, puta a tempore ad æternitatem ascendere, dicereque cum S. Ignatio: «Quomodo sordet mihi terra, cum cælum aspicio!» Vere S. Augustinus in *Sentent.*, Sent. 270: «Inter temporalia, inquit, et æterna hoc interest, quod temporalia plus diliguntur, antequam habeantur, vilescent autem cum adveniant: non enim satiam animum, nisi inoccupabilis gaudii vera et certa æternitas; æternum vero ardentius diligitur adeptum, quam desideratum, quia ibi plus adeptura est charitas, quam fides creditur, vel spes desideravit.» Vide S. Augustini hæc de re colloquium cum matre Monica, lib. IX *Confess.* cap. X.

ET DIES ET ANNOS. — *q. d.* Ut sol, luna et stellæ sint indices dierum omnium naturalium, artificialium, festorum, criticorum, forensium, et nundinarum, annorum quoque lunarium, solarium, magnorum, criticorum, etc., de quibus Censorinus et Macrobius. Ita Basilii et Theodoretus.

16. 48. FITQUE DUO LUMINARIA MAGNA. — solem et lunam. Licet enim luna omnibus astris, excepto Mercurio, sit minor, tamen quia citima est et vicinissima terræ, hinc videtur omnibus aliis esse major, æque ac sol. Rursum luna majori, quam ceteræ stellæ, pollet efficacia et virtute agendi in hæc inferiora. Ita S. Chrysostomus hic *hom.* 6, Pererius, et P. Clavius in *Sphæra* cap. I, ubi docet terram in se continere lunæ magnitudinem trigies novies, ita ut luna tantum sit trigesima nona pars terræ. Acute Secundus philosophus interrogatus ab Adriano imperatore: «Quid est sol?» respondit: «Cæli oculus, splendor sine ceccas, diæ ornatus, horarum distributor. Quid luna? Cæli purpura, solis æmula, maleficiorum inimica, solamen iter agentium, presagium tempestatum.» Epictetus vero eidem Adriano: «Luna, ait, est diæ adiutrix, noctis oculus; stellæ sunt fata hominum.» Sed hoc ultimæ error Genealicorum. Præclarus *Ecl.* XLII, 2 et seq.: «Sol, ait, vas,» id est organum, instrumentum, «admirabile Exceles, exurens montes, radios igneos exsufflans. Luna, ostensio temporis et signum ævi. A luna signum diæ festi. Vas castrorum in excelesis, in firmamento cæli resplendens gloriose,» *q. d.* Stellæ quæ in firmamento resplendent, sunt quasi vasa, id est arma, bellica Dei. «Species cæli gloria stellarum, mundum illuminans in excelesis Dominus. In verbis sancti stantibus ad iudicium,» *q. d.* Stellæ Dei præcepto

stant ad iudicium, hoc est, ad ejus sententiam et imperium exequendum, «et non deficient in vigiliis suis.» Stellæ enim, quasi milites et milites Dei, perpetuo exubant intenti ad omnem ejus nutum (1).

Symbolice S. Basilii, *hom.* 6 *Hexam.*: Luna, inquit, quæ perpetuo vel crescit, vel decrescit, inconstantie est symbolum, notatque omnes res humanas, utpote quæ illi subsunt, quibusque illa dominatur, in perpetua esse mutatione: sol vero semper sibi similis mentis constantis est symbolum. Hinc Sapiens: «Homo sanctus, ait, in sapientia manet sicut sol; nam stultus sicut luna mutatur, *Ecl.* XXVII, 12.

ET STELLAS. — ut scilicet una cum luna nocti presint, eamque illuminent, *Psal.* CXXXV, 7. Docent Astronomi miram esse altitudinem, ac consequenter magnitudinem orbium cælestium et stellarum, ita ut terra, quæ centrum mundi, eorum respectu sit instar puncti: perinde ut omnes opes, bona et gaudia terrena, sunt quasi punctum, respectu cælestium, seque habent uti gutta ad totum mare.

Nam primo, docent solem in se continere totam quantitatem terræ centies et sexagesies, eumque a terra distare quatuor millionibus milliariis, sive leucarum (millionem voco decies centena millia) et amplius: minutias enim numerorum, hic omitto; unde sequitur, tantam esse peripheriam et vastitatem orbis solaris, ut sol 24 horis suum circum peragens, una hora percurrat 1, 140, 000 milliariis, hoc est unum millionem, et centum quadraginta millia milliariis: quod tantumdem est, ac si terræ ambitum et gyrum circumiret quinquagesies. Ambitus enim convexi cæli solis continet 27 milliones, et trecenta sexaginta millia milliariis, quæ si in 24 horas dividas, invenies numerum jam dictum, et paulo amplius. Coniice ex his quantus sit Deus. «Nam sol et luna collati ad creatorem, culicis et formicæ rationem obtinent,» ait S. Basilii, *hom.* 6 *Hexam.*

Secundo, docent terram a concavo firmamenti, sive cæli octavi et stellati, distare octoginta millionibus cum medio milliariis: spissitudinem vero firmamenti esse eandem, scilicet octoginta millionum; quanta ergo debet esse distantia, spissitudo et amplitudo cæli noni, decimi, et si qui alii iis sur. superiores, ac maxime cæli empyrei?

Unde tertio, docent quodlibet punctum æquinoctialis, et quamvis stellam in æquinoctiali positam singulis horis conficere 42 milliones milliariis, et insuper tertiam partem millionis, hoc est tantum, quantum eques 40 milliaria quotidie conficiens, posset 2, 904 annis conficere: rursum tantum, quantum si quis una hora bis milies

(1) Cf. Plinii magnificam solis descriptionem, quæ exstat *Hist. Nat.* lib. II, cap. IV; necnon Ciceronis *Tuscul.* *Quæst.* lib. I, n. 68.

ambitum terræ obiret et circumcurreret. Longe plus spatii conficit, ideoque longe velocius est nonum cælum, ac magis decimum, quod putant esse primum mobile; cogita ergo quam velox sit tempus.

Est enim tempus tam velox, quam est ipse motus primi mobilis, cuius est mensura; tempus ergo longe velocius fertur quam sagitta, aut quam globus tormento æneo ejaculatus: hic enim globus egeret 40 diebus ad hoc, ut totum terræ ambitum obiret, quem stella, ut dixi, una hora obit bis milies; instar ergo fulguris volat irrevocabile tempus: instar fulguris cum tempore ferimur et rapimur ad æternitatem. «Tu dormis, inquit S. Ambrosius in *Psalm.* I, et tempus tuum non dormit, sed «ambulat;» imo volat.

Inde quarto, deducunt, si lapis molaris inciperet cadere a convexo firmamenti versus terram, opus haberet nonaginta annis, ut decideret, et terram attingeret, etiam si singulis horis caderet, et descenderet ad ducenta milliaria; naturaliter enim non posset amplius spatii transmittere. Divide enim 160 milliones (tot enim sunt a terra ad convexum firmamenti) in dies et annos, dando eumque horæ 200 milliaria, et invenies rem ita se habere (1).

Quinto, docent nullam stellam esse in firmamento, quæ non decies octies major sit toto globo terræ: quin vero ex Ptolemei et Alfragani sententia, stellæ omnes dividuntur in sex magnitudinum differentias. Stelle, inquit, primæ et summæ magnitudinis sunt numero 17, quarum quælibet major est tota terræ centies et septies; secundæ magnitudinis sunt numero 45, quarum quælibet major est terra nonagies; tertiæ magnitudinis sunt 208, quarum quælibet major est terra septuagesies et bis; quartæ magnitudinis sunt 264, quarum quælibet major est terra quinquagesies quater; quintæ magnitudinis sunt 217, quarum quælibet major est terra trigiesies quinquies. Sextæ et infimæ magnitudinis sunt 249, quarum quælibet major est terra decies et octies.

Sexto, docent, quod multo minor sit proportio totius mundi, intra concavum firmamenti contenti, ad complexum cæli empyrei, quam sit globi terræ ad ipsum firmamentum.

Septimo, ex diebus deducunt, quod si bis mille anni viveres, et quotidie directe in altum ascenderes ad centum milliaria, idque continuo, post bis mille annos necdum pervenires ad concavum firmamenti (bis mille enim annis hoc modo tantum conficeres 73 milliones milliariarum, hic autem sunt 80): rursum, post alios bis mille annos tantumdem quotidie ascendens, non pervenires a concavo ad convexum firmamenti: denique post quatuor et plura annorum millia, tantumdem quotidie ascendens, non pervenires a convexo firmamenti ad cælum empyreum. Hæc et plura

docet P. Christophorus Clavius in *Sphæra*, cap. I.

Si ergo in stella aliqua, et multo magis si in cælo empyreo consideremus, et despiceremus hunc terræ globulum, an non exclamaremus: Hoc est punctum, cui inhiant filii Adæ, quasi formicæ: hoc est punctum, quod inter mortales ferro et igni dividitur. O quam angusti sunt mortalium termini! o quam angusti sunt mortalium animi! «O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus!» Despicere ergo punctum hoc, et suspicere cæli ambitum: quidquid hic vides, exiguum est et breve: immensa et æterna cogita. Quis hæc cogitans tam amens sit et stolidus, ut inique punctum ex hoc puncto, puta agrum, domum, ut rem aliam proximo per viam ad fraudem surripere, itaque se immensis orbium superiorum spatiis fraudare et excludere velit? Quis punctum terræ præferat cælorum immensitati? quis particula terræ rubræ vel albæ (nec enim aliud est aurum et argentum) vendat vastissima et radiantissima stellarum palatia? Pauper ergo es? cælum cogita; infirmaris? sustine, sic itur ad astra; contemneris, rideris, persecutionem patieris? tolera, sic itur ad astra; gemo, stude, labora, suda modicum, sic itur ad empyreum.

Ita S. Symphorianus adolescens cum sub Aureliano Imperatore ad martyrium raperetur, mater eum hisce verbis animavit: «Nate, nate, memento æternæ vitæ, cælum suspice, et ibi regnatum in future: tibi enim vita non eripitur, sed mutatur in melius.» Quibus verbis ille accensus, datis fortiter carnifici cervicibus, martyr in cælum evolavit.

Ita nostro hoc sæculo matrona illa generosa, fidei causa in Angliā damnata ad mortem horrendam, ut scilicet saxo acuto incubans, superne imposito gravi pondere premeretur, dum vita ei et anima exprimeretur, aliis horrentibus, ipsa læta cyneum canens: «Tam brevis, ait, via est que ducit ad cælum: post sex horas super solem et lunam evehar, astra pedibus premam, empyreum imbo.»

Ita S. Vincentius mente in cælum se librans victi, imo rixit omnia Daciani tormenta; cumque in equuleo sublatus ab eo per ludibrium rogaretur, ubinam esset: «In sublimi, ait, unde te potestates terrena tumentem alior despicio;» graviora minitanti: «Non minari mihi videris,» respondit, «sed, quod votis omnibus concupieram, offerre.» Igitur cum unguis, faces, prunas toto corpore dilacerato constanter exciperet, ait: «Frustra fatigaris, Daciane: non potes tam horrenda excogitare tormenta, quam ipse paratus sum sustinere. Carcer, ungula, candentes laminae morsque ipsa, ludus jocusque Christianis sunt, non tormentum:» cælum enim cogitant.

Ita S. Menas Ægyptius Martyr, atrocibus affectus suppliciis, dicebat: «Nihil est quod conferri possit cum regno cælorum; neque enim potest

Temporis
velocitas
quanta?

Lapis
molaris
in
firmamento
in
terra
cadere
90 annis.

Sex magnitudinum differentias stellarum.

Vas
cæli
empyreum.

Octe
millibus
annorum
quis
ascenderet
ad
convexum
empyreum?

Stella
singulis
horis
conficit
42 mil-
liones
milliaria.

(1) Cf. Deslouts, *Le livre de la nature*, t. IV, pag. 111.

totus mundus, æqua lance expensus, uni comparari animo. »

Ita S. Apronianus cum ad Sisinnium Martyrem vocem cœlitus missam audisset: « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum vobis a constitutione mundi paratum; » baptismum petit, eademque die Martyr factus est, qua et Christianus.

Symbolice et tropologice, Firmamentum est S. Ecclesia, quæ est firmamentum et columna veritatis, ut ait Apostolus, I *Timoth.* III, 15, in quo sol est Christus, luna B. Virgo, stellæ fixæ cæteri Sancti, qui a Christo quasi sole suum lumen participant. Unde non sunt sicut planeta, qui solem subinde, medios se interponendo, nobis abscondunt et tegunt, ac motus habent vagos retroque redeunt; sed sicut stellæ quæ semper solem, id est Christum, reverentur, ostendunt et prædicant, ab eoque se omne suum lumen habere testantur et gloriantur, atque cum Paulo, quæ retro sunt obliviscentes, semper in anteriora directo cursu contendunt. Itaque primo, sicut stellæ sunt in cœlo, ita Sancti mente et vita versantur in cœlis, orant cœbro ac cum Deo et angelis colloquuntur. Hinc amant secretum, fugiunt vana hominum colloquia mundique illecebras. Secundo, stellæ, licet sint majores tota terra, tamen, parvæ apparent ob distantiam et celsitudinem; et quo celsiores sunt, eo minores videntur: ita Sancti sunt humiles, et quo sanctiores, eo humiliores. Hinc stellæ docent nos patientiam, ait S. Augustinus in *Ps.* xxii. Nam citans illud Apostoli *Philip.* II: « In medio nationis prava atque perversa, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo: » Quanta, ait, de ipsis luminariis et luna fingunt homines? et patienter ferunt. Convivia fiunt stellis: quid illæ? nunquid moventur, aut non exercent cursus suos? Quanta de ipsis luminariis quidam dicunt? et ferunt, et tolerant, et non moventur. Quare? quia in cœlo sunt. Sic et homo qui in natione perversa et tortuosa habet verbum Dei, sicut luminare est fulgens in cœlo. » Sicut ergo stellæ ob probra hominum non relinquunt cursum sibi a Deo ordinatum: sic nec iusti ob convitia hominum debent relinquere viam virtutis, pietatis et zeli sibi a Deo ostensam et inditam. Quare vir pius non plaris faciet dicitæria sannivum, quam luna facit sannas puerorum, vel latratu canum sibi, dum splendet tota nocte, oblatrantium. Tertio, stellæ docent mentis celsitudinem et immobilitatem in tot adversis et injuriis, ut quasi stellæ læspiciant omnia, tam mala quam bona, quæ fiunt in mundo. Nam, ut ait ibidem Augustinus: « Committuntur tanta mala, nec deviant desuper stellæ fixæ in cœlo agentes per tractus cœlestes, quos illis præstituit et constituit creator ipsarum: sic debent Sancti, sed si in cœlo figantur corda eorum, si imitentur eum qui dicit: Nostra conversatio in cœlis est. Qui ergo sunt in supernis, et de supernis cogitant, de ipsis cogitationibus supernorum patientes fiunt. Et

quidquid in terra committitur sic non curant, donec peragant itinera sua; et sicut ferunt que in alios fiunt, sic ferunt et quæ in ipsos fiunt, quomodo luminaria. Nam qui perdidit tolerantiam, cecidit de cœlo. » Quarto, stellæ lucant, totumque orbem noctu illuminant, idque semper æquali luci: sic et Sancti in nocte hujus sæculi præfulgent, viamque virtutis et iter in cœlum verbo et exemplo omnibus ostendunt, idque æquali semper serenitate mentis et vultus ac constantia, tam in adversis quam in prosperis. Porro lux stellarum non est sicut lux candelæ, lucernæ, tedæ, quæ sevo, oleo, cera alitur, eamque depascitur, eaque depasta emoritur. Hinc enim similes sunt, qui virtuti student ob respectus carnales et humanos, ob lucra, etc. v. g. ut laudentur ab hominibus, ut dignitates vel opes assequantur. Mox enim ut hæc cessant, cessat et eorum virtus ac devotio; Sancti perlucent semper ut stellæ, quia ex Deo, ipsique Deo lucent: soli enim Deo placere, Deique honorem propagare satagunt. Quinto, lux stellarum est purissima, æque ac stellæ: ita Sancti easitatem et puritatem angelicam consecantur. Hinc sicut in stellis nihil est nubili, caliginis aut fuscæ, sic in Sanctis nulla est melanchoia, nulla ira, nulla turbatio, nulla suspicio; quia omnia oculis lucidis et benignis instar stellarum intuantur. Nesciunt quid sit simulatio, fraus, malitia: charitas enim non cogitat malum. Quocirca videntur esse quasi impeccabiles. Sexto, lux solis et stellarum est velocissima; in instanti enim spargit et propagat se per totum orbem: ita Sancti veloces sunt ad opera Dei, præsertim viri Apostolici, qui per provincias evangelizando discurrunt, quibus recte competit illud *Isaia* XVIII, 2: « Ite, angeli veloces, ad gentem convulsam et dilaceratam, ad populum terribilem, post quem non est alius. » Septimo, lux stellarum est spiritalis: ita spiritalis est Sanctorum sermo, æque ac cogitatio et conversatio. Octavo, lux solis et stellarum, etiam si cloacas, fimeta, cadavera et sterquilinia illuminet, iis tamen ne vel hilum fedatur vel inficitur: ita Sancti conversantes cum peccatoribus, eorum peccatis non inquinantur, sed potius eos illuminant, sibi que similes, id est lucidos et sanctos, efficiunt. Nono, lux solis et stellarum ita lucent, ut et calefaciant. Unde per eam omnia vivificantur, vegetantur et crescunt: ita Sancti alios charitate inflammant adeoque lucent ut ardeant; non vero ardent ut lucent, uti de S. Joanne Baptista ait Christus: « Ille ardet lucerna ardens et lucens, » non, lucens et ardens, uti recte observat et explicat S. Bernardus, serm. De S. Joanne Baptista: « Est enim, ait, tantum lucere vanum, tantum ardere parum, ardere et lucere perfectum. » Denique in cœlesti gloria fulgebant ut stellæ, uti docet Apostolus I *Corinth.* XV, 41, et Daniel cap. XII, 3: « Qui, ait, docti fuerint fulgebunt ut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æter-

nitates. » Accedit, quod stellæ suam substantiam et quantitatem vastissimam abscondunt, tantumque lucem exiguum instar scintillæ ostendunt, per quam apparent et emicant. Ita Sancti se suasque virtutes, gratiam et gloriam hominibus abscondunt et latere appetunt. Quocirca opera eorum lucent quidem, ut eis homines glorificent Deum; sed eo modo ut ipsi lucem ope-

rum ostendant, personam vero suam a qua manat opus, quantum in se est, occulent: velient enim non videri, ut homines videntes opus, nec videntes auctorem, illud in Deum, qui est pater omnium luminum, referant, eumque celebrant (1).

(1) Conf. Sepp, op. cit. II, pag. 391.

DE OPERE QUINTÆ DIEI.

Vere 20. 20. PRODUCANT AQVE REPTILE ET VOLATILE.

Ex qua materia aves sint factæ?

Quæres, an aves ex aqua sint factæ. Cajetanus et Catharinus negant, putantque aves ex terra esse factas: id enim asserti videtur cap. II, 19, et hoc versu Hebræa insinuant solos pisces ex aqua esse productos; sic enim habent ad verbum, « Producant aquos reptile (scilicet pisces), et volatile volat super terram. » Verum communis S. Hieronymi, Augustini, Cyrilli, Damasceni aliorumque Patrum (præter Rupertum), quos citat Pererius, sententia est, tam aves, quam pisces ex aqua, quasi materia, esse productas; hoc enim clare docet tam nostra versio, quam Septuaginta et Chaldaica, qui omnes in Hebræo intelligunt relatum *וַיִּצְרָא אֱשֶׁר*, id est quod (hoc enim Hebræis est familiare), quasi dicitur: « Producant aquæ reptile et volatile, quod volat super terram. » Ad locum *Gen.* II, 19, ibi respondebo. Hinc Philo aves vocat piscium cognatas.

la qui- Dies, aves et pisces sunt omnino dispares et dissimiles: ergo non videntur ex aqua factæ esse aves, sed tantum pisces. Respondeo, negando antecessens: nam magna est avium et piscium cognatio, ut recte docet S. Ambrosius, lib. I

Primo. *Hexam.* cap. XIV. Primo, quia aqua, qui est locus piscium, et aer, qui est locus avium, sunt elementa vicina et cognata: utrumque enim est diaphanum, humilium, molle, subtile, agitabile. Hinc aer facile in aquam vertitur, et vicissim aqua in aerem. Secundo, quia tam avibus, quam piscibus inest levitas et agilitas. Quod enim avibus sunt alas, hoc piscibus sunt pinne et squamæ. Hinc et tam aves, quam pisces non habent vesicam, nec lac, nec mammæ, ne volatum aut natationem impediatur. Tertio, similis utrisque est motus: quod enim natatus est piscibus, hoc volatus est avibus, ita ut pisces videantur esse aves aquatiles, et vicissim aves videantur esse pisces aërii.

Secundo. Rursum tam aves, quam pisces cauda suam iter et cursum dirigunt, ita ut ab iis, ac nominatim a milvo, navigandi artem homines didicisse videntur, ait Plinius lib. X, cap. x. Quarto, muliæ aves sunt aquatiles, ut cyeni, anseres, anates, fulicæ, merguli, halcyones.

Tertio. Denique respondet S. Augustinus, lib. III De *Gen. ad litt.* cap. III, 3: « Qui, ait, docti fuerint fulgebunt ut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æter-

vel in vaporem et nubem est versa: sunt enim aves temperamenti aërii magis quam aquæ.

PRODUCANT.— Hebræice *וַיִּצְרָא* *tsisra*, id est ebulliant et scaturiant in magna copia. Est hoc verbum proprium piscibus et ranis, eorumque miram fecunditatem, propagationem et prolificationem significat. Hinc ob humoris luxuriam, pisces indociles et stolidi sunt, nec ab homine domari aut cionrari possunt, ait S. Basilius hom. 7 *Hexam.* « Rursum nihil, ait, in piscium genere, dimidia parte dentibus est armatum, ut bos, vel ovis: neque enim quisquam piscem frumentum, nisi scarus solus; sed omnes acutissima frequentum dentium acie communiuntur, ne, si mora in molendo traheret, diffunderet alimentum per humorem. Quidam limo, quidam alga vescuntur: alter alterum devorat, et minor est esca majoris, et saepe uterque alterius tertii præda fit. » Sic apud homines potentior spoliat debiliores, et hic rursum potentioris fit præda. Cancræ ut ostrei carnes devoret, cum illud concham ad solem pandit, in illam lapillum injicit, ut claudi nequeat, itaque eam invadit et depascitur. Cancræ sunt astuti fures et raptores. Polypus cuiuscumque saxo adheret, illius colorem induit; itaque pisces ad se quasi ad saxum adhatantes, capit et vorat. Polypi sunt hypocritæ, qui cum castis fingunt se castos, cum spurcis spurcos, cum gutosis gutosus, etc., ac proinde rapaces lupos eos vocat Christus. Pisces dicunt: « Eamus ad Aquilonium mare. Illa enim cæteris æquioribus aqua dulcior est, propterea quod modicum in eo moram sol trahens, non universum suis exhaurit radiis quod potulentum est. Animantes enim æquoreæ dulcibus humoribus gaudent: unde fit ut ad flumina sepe adhaerent, longæque a mari discedant. Hac de causa Pontum ipsi sinibus æquoreis cæteris anteponunt, ut ad effundendos nutritiosque fetus magis idoneum. » Disco, o homo, a piscibus providentiam, ut tibi de iis que salutis conducunt prospicias. « Herinæque marinus cum ventorum perturbationem præsensert, calculum haud exiguum subit, sub ipso tanquam sub anchora seipsum stabiliens. Id ubi nautici conspiciunt, futuram tempestatem præsagunt. Viperæ murexæ marinx nuptias expedit, et sibilum suum significat presentiam; illa autem accurrat, et coit cum venenato. Quid hæc mea ratio portendit? sive asper,

sive temulentus est maritus, perferat illum uxor. Sed et maritus audiatur: vipera virus ob nuptiarum venerationem evomit; tu duritiam animi, tu feritatem, tu crudelitatem ob unionis reverentiam non deponis? An exemplum viperae nobis et alio modo prodesset? Adulterium naturae quoddam est, viperae murenaeque complexus; disceat ergo illi qui alienis insidiantur nuptiis, eunam reptili sint similes. Miratur deinde S. Basilius quomodo in salem cogatur maris aqua, quomodo corallium in mari sit herba, sed cum in aere effertur in lapidem transeletur; quomodo vilissimis ostris pretiosas uniones natura impresserit; quomodo ex purpure vilis pisciculi sanguine fiat color purpureus, quo vestes regum tinguntur; quomodo remora pisculus si carinis adhaerit, naves, etiam valido vento actas, sistat et immobiles reddat. Haec omnia S. Basilius *hom. 7.* Idem de remora tradit Plinius, Plutarchus, Aldrovandus, qui causam referunt in arcanam qualitatem remora a natura inditam, qualis est in magnete ad attrahendum ferrum et indicandum polum. Porro his omnibus S. Basilius docet primo, admirari Dei potentiam, sapientiam et munificentiam in hoc maris theatro, eique pro toto beneficiis, quot sunt pisces, imo guttae in mari, jugiter gratias agere. Secundo, ostendit quomodo debeamus ex piscibus aliosque animalibus et creaturis singulis, congrua elicere documenta vite, omnesque earum dolos et actiones accommodare ad informationem morum: in speculum enim, aequae ac in auxilium a Deo date sunt homini. Ita Sapiens *Proverb. vi, 6.* hominem inertem amandat ad formicas: «Vade, ait, ad formicam, o piger, et considera vias ejus, et disce sapientiam, quae cum non habeat ducem, nec praecceptorem, nec principem, parat in aetate cibam sibi, et congregat in messe quod comodat.»

REPTILE ANIMAE VIVENTIS, — id est, reptile habens animam viventis, sive animalis sentientis. Reptilia vocat pisces, quia pisces non habent pedes, sed ventre incubant aquis, quasi repente et remigantes. Ad pisces refer amphibias, uti sunt fibri, lutrae, hippopotami; quae licet pedes habeant, his tamen non gradiuntur, dum sunt in aquis, sed his natando utuntur pro remigio.

VER. 21. 21. CREAVITQUE DEUS CETERA GRANDIA. «Cete» hebraice vocantur תנינא *tanninim*, quod significat dracones; et omnia ingentia animalia, tam terrestria quam aquatica, uti sunt balenae, quae sunt quasi dracones aquatici. Sic nomen cete commune est omnibus magnis et cetaceis piscibus, ut docet Gesnerus.

Judei per *tanninim* accipiunt balenas maximas, quas duas tantum creatas esse dicunt (ne si plures essent, pisces omnes devorarent, et naves omnes absorberent), scilicet feminam, quam Deus occidit, et reservat eam justis ad epulandum tempore Messie; et masculum, quem reservat, ut cum eo certis horis ludat singulis diebus, iuxta

illud *Psal. ciii:* Draco iste quem formasti ad illudendum ei, » hebr. *ut ludas cum eo.* Hanc fabulam sumpsit ex lib. *V. Esdrae* cap. vi, uti refert Lyranus et Abulensis. Haec sunt delicia istorum sapientium.

Nota *et cetera grandia:* cum enim super aquas dorsum efferunt, ingentis insulae speciem exhibent, ait S. Basilius et Theodoretus.

Et OMNEM ANIMAM VIVENTEM ATQUE NOTABILEM. — «Atque» hic significat, *id est,* quasi dicat: Creavit Deus omne animal vivens in aquis, quod scilicet in se habet principium motus, puta animam, qua se suo tempore movere potest, ideoque vocatur motabile.

22. BENEDIXITQUE EIS DICENS: CRESCITE ET MULTIPLICAMINI. — Dei benedicere est benefacere; benefecit autem Deus piscibus et avibus, hoc ipso, quo tribuit eis appetitum, vim et potentiam generandi sibi simile, ut cum non possint ipsa in se individua semper manere, sed moriantur, maneat saltem in prolebus, et ita quasi aeternitatem quandam habeant: omnis enim res appetit sui conservationem et aeternitatem; unde explicans subdit: «Crescite, » non magnitudine (hanc enim iustam in prima sua creatione acceperunt), sed, ut hebraice est, *וַיַּרְבּוּ* *peru*, id est fructificate, sive prolificare, ut numero multiplicemini; et vos, o pisces, replet aquas. Major est enim fertura piscium quam avium; et avium major est quam sit animalium terrestrium; quia, ut ait Aristoteles, lib. III de *Generatione animal.* cap. xi, humor quo abundant pisces, naturam habet ad effingendum efformandumque habiliorem, quam terra.

Adde, pisces et aves generare per ova, quae facilius in matrice multiplicantur quam foetus, quos utero gestant terrestria. Unde avibus et piscibus benedixisse Deus legitur, non autem terrestribus: licet, ut recte advertit S. Augustinus, lib. III de *Gen. ad litt.* cap. XIII, quod in uno expressum est, in altera simili aequae subintelligi debeat. Homini vero legitur Deus benedixisse, tum quia homo dominus est animalium omnium, tum quia homo per omnes terre provincias disseminandus erat, cum cetera animalia, alia alias terras naturaliter non sustineant.

Dices: Phoenix avis est unica in mundo: ergo in ea non est verum *et crescite et multiplicamini.* Respondeo ad anteaedens: Phoenix existere multi veterum, non tam ex certa scientia, quam ex communi rumore asseruerunt. Verum postiores Philosophi et Physici, qui de avibus exacte scriperunt, inter quos ultimus et exactissimus est Ulysses Aldrovandus, Phoenixem pro fabula habent, eumque non existere, nec unquam extitisse multis demonstrant. Phoenix ergo avis est, non vera, sed symbolica, uti ostendam cap. VII, vers. 2.

S. Basilius, *hom. 8 Hexam.*, et ex eo S. Ambrosius, lib. V *Hexam.*, describit et miratur, primo, apum

VERS. 22.

Gen. in-
ter fabu-
la pro
cetera
animam
quam
avian?

Ad phe-
nix enim
avis est
cap. VII
vers. 2

industriam in favis construendis, melle legendo, disponendo, tutando, etc. Secundo, gruum excubias, quos noctu vicissim agunt, ut ceteras dormientes obeant et custodiant. Exacto enim tempore definito, illa quae excubavit emisso clangore se ad somnum componit; alia vero succedit, et quam accipit, ceteris reddit excubando securitatem. Volant certo ordine quasi acie instructa: una velut dux preit, quae stato tempore munere suo perfuncta, ad totius agminis se terga vertit, et ducendi munus ei quae proxime sequitur, resignat. Tertio, mores ciconiarum, quae stato tempore advolant et volant; eas deducunt cornices; et contra alias aves tutantur. Signum praestite tutelae est, quod cornices cum vulneribus redeunt. Rursum ciconiae suos parentes senescentes, peninis propriis circumdatos fovent, victum laute subministrant, et utrimque suis eos sublevant alis. «Haec est vectura pietatis, » ait S. Ambrosius. Quarto, nemo suam paupertatem depleat, si consideret hirundinem, quae pro compingendo nidulo stramenta ore legit, perfertque: lutum autem cum deferre nequeat pedibus (nupte quos adeo breves parvosque habet, ut nullos habere videatur; ideoque vix consistere, sed fere volare cernitur), extremis semel pennarum aqua madefacit, mox pulvere sese involvens, hoc pacto sibi lutum efformat, quo nidum compingat, ibique positus ovis pullos excludit; quorum si quis pispian pupugerit oculos, adhibita herba chelidonia rursum eos oculare novit. Quarto, halcedo juxta litus maris media fere hieme, cum seviunt venti et procellae, ova ponit, tumque illico silent et sopiuntur venti et procellae, ac aequora placantur per septem totos dies, quibus ovis incubat, pullosque excludit halcedo, ac deinde succedunt alii septem sereni dies, quibus pullos enutrit. Unde nauta secure tunc navigant. Hinc et poetae dies tranquillios et serenos vocant halcyonios. Halcedo docet nos sperare in Deo: si enim ipse tantam serenitatem praestat uni avicula, quid non praestabit homini se invocanti? Quinto, turtur mortuo compare nulli alteri se jungens, docet viduas manere castas, nec ad alterius viri aspirare conubium. Sexto, aquila in pullos dura, eos mox descript, imo subinde nido exturbat: haec symbolum est parentum in filios suos crudelium. Ex adverso benigni in filios, sunt similes coturnicibus, quae suos pullos jam volantes comitantur, et eisque aliquandiu alimoniam suppeditant. Septimo, vultures longevae (plerumque enim centenos annos vivunt) pariunt sine coitu. Has obijcias Ethniciis, qui dicunt: Quomodo B. Virgo, manens virgo, potuit parere Christum? Idem habet S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. xx. Quin et Aelianus, lib. II de *Animal.* cap. xi; Horus, lib. I, *Hierogl.*; Isidorus, lib. XII; Origenes, cap. VII, et alii quos citat Aldrovandus in vulture, tradunt vultures omnes esse feminas, easque sine mare ex vento concipere et generare. Verum haec omnia

esse fabulosa docet Albertus Magnus, et ex eo Aldrovandus lib. III *Ornithol.* pag. 244. Vultures enim sunt animalia perfecta, quae omnia communi natura lego, utroque sexu gaudent, eoque generant et se propagant, ut ceterae aves. Insuper vultures valent odoratu, et cadavera a centenis milliariibus, imo trans mare sita olfaciunt, ad eaque advolant: quin et videntur caedes praesagire; unde magnis gregibus sequuntur exercitus et castra. Octavo, vespertilio quadrupes est, et tamen alata, quasi avis: unde parit animal, ut quadrupes; et alas habet, non peninis distinctas, sed continuas instar membranae coriaceae. His, et noctuis similes sunt qui sapiunt in rebus vanis, non veris et solidis; instar enim noctuae, acies eorum sole illicescente hebetatur; acutior vero ipsa umbra et caligine. Nono, gallus excubitor mane te excitat, ut ad opera conficienda consurgas, acuta inclamantis voce, cantique suo solem adhuc e longinquo advenientem praedicens, cumque viatoribus mane evigilans, et ad suos labores ac messem agricolas admoens auditus. Decimo, pervigil est anser, et acutissimas ad ea sententia quae ceteros latent. Unde olim Romae anseres Capitolium contra Gallos hostes irrepentes, suis clamoribus custodes dormientes excitando, tutati sunt. Quocirca S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. XIII: «Merito, ait, illis (anseribus), Roma, debes quod regnas. Dii tui dormiebant, et vigilabant anseres. Ideo illis diebus anseri sacrificas, non Jovi. Cadant enim dii vestri anseribus, a quibus sciunt se esse defensos, ne et ipsi ab hoste caperentur. Undecimo, exercitus locustarum sub una tessera, in sublimi universo simul elatus, castris toto late positus agro, non antea fructus depascitur, quam ipsi id sit a Deo concessum, et quasi mandatum. Suggesti Deo remedium, illud est seleucis avis, quae turmatim advolans locustas devorat. Insuper quis qualisque est modus canendi cicadae? Meridie magis incubit cantui, aeris tractione, quae fit cum pectus expanditur, sonum eliciens. Duodecimo, insecta (ut apes, vespa), ita dicta, quod undique seiscursas quasdam, sive incursas ostendant, pulmone carent, ideoque non respirant, sed totis corporis sui partibus aere nutriuntur. Quapropter si olivo, id est oleo ex olivis expresso, fuerint madefacta, oclusis meatibus pereunt: si aceto protinus aspersionis ea, reclusi foraminibus reviviscunt. Decimo tertio, anates anseres et aliae aves quae natant, pedes habent non diffisos, sed continuos, et instar membranae expansos, ut commodius fluitare et natare possint. Piscium longo collo in profundam aquam immisso, piscariam exercens, pisces venatur. Decimo quarto, resurrectionis argumentum et typus sunt bombyces. In his enim primo ex semine enascitur vermiculus, ex hoc fit eruca, ex eruca bombyx, qui foliis mori se implet, ac plenus net fila byssi, quae ex visceribus suis educit, factoque globo

illi se includens immoritur, ac eo evoluta reviscit, conceptisque aliis fit papilio, et relicto in glomo semine avolat. Hæc Basilus. Adde aves mire canoras, psittacum, merulam, regulum, et maxime philomelam, quæ pusilla non aliud esse videtur quam vox, imo musica de qua S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. xx. « Unde mihi, ait, vocem psittaci, dulcedinemque merularum? Utinam saltem luscinia canat, quæ dormientem

de somno excilet. Ea enim avis significare solent diæ surgentis exortum, et effusorem diluculo deferre lætillam; » Idem, cap. v: « Quomodo, ait, fulicæ, quæ marino delectamini profundo, refugientes quam presenseritis commotionem maris, in vado luditis? Ipsa ardea quæ paludibus inhære consuevit, notas deserit sedes, imbrisque formidans, supra nubes volat, ut procellas nubium sentire non possit. »

DE OPERE SEXTÆ DIEI.

Salamandram in igne vivere, ferula. Sexta dies dedit incolæ terræ, sicut quinta dedit incolæ aquæ et aeris. Igni vero nulli incolæ sunt dati: nam nec salamandram, nec aliud animal in igne vivere aut durare posse docet Galenus, lib. III *De Temperamentis*, et Dioscorides, lib. II, cap. LXI, ubi Mathiolus ait se id ipsum expertum esse, ac multas salamandras in ignem conjecisse, quæ brevi consumptæ sunt. Sic pyrausta sive lamprides, quæ paulo majores sunt muscis, tantum ad breve tempus vivunt in igne; nam in fornacibus ærariis nascuntur in Cypro, in hisque per ignem saliant et ambulat, et mox a flamma avolantes emoriuntur, uti testatur Aristoteles, lib. V *Hist. anim.* cap. XIX.

Vers. 24. 24. PRODUCAT TERRA ANIMAM VIVENTEM, — animalia viventia; est synecdoche. Rursus, « producat terra, » non quasi causa efficiens: hæc enim fuit solus Deus, sed tanquam causa materialis, quasi dicat: Exoriantur, emanent, exurgant, producat animalia ex terra (1).

An omnes animalium species die sexto creatae? Quæres, an omnes omnino animalium terrestrium species hoc sexto die a Deo sint create?

Respondeo primo, omnes omnino animalium terrestrium species, quæ perfectæ sunt et homogeneæ, id est, quæ per commixtionem maris et femine ex una tantum specie nasci possunt, hoc die esse create: ita passim docent Interpretes et Scholastici. Et probatur, quia hoc requirebat perfectio universi. Deus enim hæc sex diebus universum hoc perfectæ condidit et exornavit; unde sequitur cum hæc sex diebus omnia, id est omnium rerum species, creasse. Atque hinc dicitur septimo die cessasse, scilicet a novarum specierum productione.

Bestiæ sunt venenatae create. Dico secundo, consequenter hoc sexto die omnes bestię venenatæ, ut serpentes, et sibi invicem inimicæ ac carnivoræ, ut lupus et ovis, create sunt, adeoque cum hæc inimicitia et antipathia

(1) Hic terrestria animalia in tres dividuntur classes, quarum prima nomine ארבע רגליו appellatur, quo, ubi solum legitur, brutum significatur quodvis, ut et terrestre quadrupes vivi parum aliquante molis; et quando ארבע רגליו opponitur, ut hic, jumenta designat et domestica pecudes, ודו רגליו vero feram seu agrestem animal. Tertium genus est ארבע רגליו, discriminis causa, reptilia intelligi debent. Quod vocabulo ארבע רגליו annexum est 1, paragogicum est, nisi quod more Syriaco redundet.

creata sunt: hæc enim antipathia est eis naturalis. Itaque ante peccatum Adæ natura lupi erat inimica ovi, eique necem intulisset: Dei tamen providentia cavisset, ne id fieret ante speciem satis propagatam, ut illa non intercederet. Ita D. Thomas, 1 part., *Quest.* LXXIX, art. 1, ad 2, et S. Augustinus, lib. III *De Genes.* ad litt. cap. XVI, licet ipse id ipsum retractare videatur lib. I *Retract.* cap. X, atque asserere, ad naturalem institutionem pertinere, ut herbis omnes bestię vescantur, juxta id quod dicitur *Genes.* I, 30; ex hominis autem inobedientia factum esse, ut aliæ aliis sint in cibum. Idem censet Pererius, et Abulensis, in cap. XIII, ubi fuse hæc pertractat. Idem videtur sentire Gregorius Nyssenus, orat. 2 *De Procreatione hominis.* Idem disertè docet Junilius: « Ex eo, ait, quod dixit Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam, patet quod nihil noxium terra protulit, et nullam herbam venenatam, et nullam arborem sterilem. Secundo, quod nec ipsæ aves raptu infirmorum alitum vivebant, nec lupus insidias explorabat ovilia circum, nec serpenti pulvis panis ejus erat; sed universa concorditer herbis et fructibus arborum vescabantur. » Verum prius, quod dixi, est veritas. Cause, cur venenata creati Deus, sunt: prima, ut universum omnibus rerum generibus esset integrum; secunda, ut ex iis elucesceret aliorum bonitas: bonum enim malo oppositum elucescit; tertia, quia ipsa ad medicinas et ad alios usus utilis sunt. Sic enim ex vipera fit theriaca. Ita Damascenus, lib. II *De Fide*, cap. XXV. Vide S. Augustinum, lib. I *De Genesi contra Manichæos*, XVI.

Dico tertio, minuta animalia quæ ex se, ore, exhalatione aut putrefactione nascuntur, ut pilices, mures alique vermiceæ, non fuerunt hoc sexto die create formaliter, sed potentialiter, et quasi in seminali ratione; quia scilicet illa animalia hoc die create sunt, ex quorum certa affectione, hæc naturaliter erant exortura: ita S. Augustinus, lib. III *De Genes.* ad litt. cap. XIV, licet contrarium docere videatur S. Basilus hic *hom.* 7. Certe pilices et similes vermes, qui jam in hominibus sunt, tunc creati, contrarium fuisset felicissimo innocentie statui.

Nota, in parvis animalibus æque, et subinde magis elucere magnificentiam Dei, atque in mag-

Nec hy-
brides.

Dico quarto, hybrides, puta animalia quæ ex congressu diversarum specierum generantur, ut mulus ex equa et asino, ex lupo et cervâ lynx, ex hircæ et ovis tityrus, ex læna et pardo leopardus, hæc, inquam, non necesse est dicere hoc die sexto esse create: atque de facto tunc non omnia hæc esse create certum est. Ita Rupertus, Molina et alii, licet Pererius hic contrarium sentiat. Hoc dictum probatur primo, quia in Africa indies novæ oriuntur monstrorum species, et plures demceps oriuntur, atque oriri possunt ex nova aliarum et aliarum specierum, sive animalium commixtione. Secundo, quia hæc commixtio est præter naturam et adulterina, unde vetita fuit *Judeis Levit.* XIX, 19. Tertio, quia hæc animalia sufficienter censentur create, quando aliæ species create sunt, ex quarum commixtione postea erant nascitura. Quarto, quia de multis docent *Hebræi Gen.* XXXVI, 24, eos longe post hunc sextum mundi diem, ab Ana inventos esse in deserto, ex equarum cum reinis congressu.

IN GENERE SEXTO, — secundum suum genus, puta secundum species suas, ut sequitur, q. d. Producat terra animalia viventia, secundum quasque singulorum species: sive, producat terra singulas animalium terrestrium species. Species hæc enumerat et contemplatur S. Basilus, *hom.* 9 *Hexam.*, eunquæ sentus S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. IV, ubi inter cetera ait: « Uræ insidians licet, ut scriptura ait (est enim plena fraudis

nis. Audi Terullianum, lib. I *Contra Marcionem*, cap. XIV: « At cum et animalia frides minutiliora, quæ maximus artifex de industria, ingenio aut viribus amplavit, sic magnitudinem in mediocritate probare docens, quamadmodum virtutem in infirmitate, secundum Apostolum; imitare, si potes, apis edifica, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina; sustine, si potes, illas ipsas lectuli et leticis tuæ bestias, cantharidis venena, muscæ spicula, culicis et tubam et lanceam: qualia erunt majora, cum tam modicis aut juvaris aut lederis, ut nec in modicis despicias creatorem? » Ita Chrysippus, teste Plutarcho lib. V *De Natura*, cimices et mures homini perutiles esse dixit; cimicibus enim nos a somno excitari, et muribus admoneri, ut in rebus loquendis curam adhibeamus.

S. Augustinus enarrat in *Psal.* cXLVIII: « Attendat, ait, charitas vestra: quis disposuit membra pulicis et culicis, ut habeant ordinem suum, habeant vitam suam, habeant motum suum? Unam bestiolam brevem minutissimam considera, quam volueris: si consideres ordinem membrorum ipsius, et animationem vitæ quæ movetur, pro se fugit mortem, amat vitam, appetit voluptates, devitat molestias, exerit sensus diversos, viget in motu congruo sibi. Quis dedit aculeum culicis, quo sanguinem sugat? quam tenuis fistula est, qua sorbet? Quis disposuit ista? quis fecit ista? Expavescis in minimis, lauda magnum. »

Dico quinto, quædam animalia quæ ex congressu diversarum specierum generantur, ut mulus ex equa et asino, ex lupo et cervâ lynx, ex hircæ et ovis tityrus, ex læna et pardo leopardus, hæc, inquam, non necesse est dicere hoc die sexto esse create: atque de facto tunc non omnia hæc esse create certum est. Ita Rupertus, Molina et alii, licet Pererius hic contrarium sentiat. Hoc dictum probatur primo, quia in Africa indies novæ oriuntur monstrorum species, et plures demceps oriuntur, atque oriri possunt ex nova aliarum et aliarum specierum, sive animalium commixtione. Secundo, quia hæc commixtio est præter naturam et adulterina, unde vetita fuit *Judeis Levit.* XIX, 19. Tertio, quia hæc animalia sufficienter censentur create, quando aliæ species create sunt, ex quarum commixtione postea erant nascitura. Quarto, quia de multis docent *Hebræi Gen.* XXXVI, 24, eos longe post hunc sextum mundi diem, ab Ana inventos esse in deserto, ex equarum cum reinis congressu.

IN GENERE SEXTO, — secundum suum genus, puta secundum species suas, ut sequitur, q. d. Producat terra animalia viventia, secundum quasque singulorum species: sive, producat terra singulas animalium terrestrium species. Species hæc enumerat et contemplatur S. Basilus, *hom.* 9 *Hexam.*, eunquæ sentus S. Ambrosius, lib. VI *Hexam.* cap. IV, ubi inter cetera ait: « Uræ insidians licet, ut scriptura ait (est enim plena fraudis

fera), tamen fertur intormes utero fetus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem sui similitudinemque formare: tu filios tuos insuturere similes tui non potes? Eadem gravi afflicta eade, et consociata vulneribus, mederi sibi novit, herba, cui nomen est phlomos, ulcera subjiciens sua, ut solo curentur tactu. Serpens quoque pastu foveiculi cæcitatem repellit exceptam. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum adverterit sibi cæpere, origano medicinam suæ salutis exeret. Videas etiam vulpem lacrymula pinus medentem sibi. Clamat Dominus *Jerem.* VI: « Turtur et hirundo, agri passeret custodierunt tempora introitus sui; populus autem meus non cognovit judicia Domini. Novit etiam formica explorare serenitatis tempora: nam ea presagians madidatos fructus foras exportat, ut jugi sole siccentur. Boves impendente pluvia ad præsepia se tenere noverunt, alias foras spectant, et ultra præsepia cervicæ extendunt, ut prodire se velle testentur, » eo quod imminet aura serenior. « Ovis sub adventum hiemis inexplēbilis ad escam, insatiabiliter herbam rapit, eo quod presentiat asperitatem et sterilitatem hiemis futuram. Hircius, qui insidiarum presenserit, spinis suis clauditur, atque in sua se arma colligit, ut quicumque eum contingendum putaverit, vulnereetur. Idem futuri providens, geminas sibi respirandi vias munit, ut quando boream flaturum cognoverit, Septentrionalem obstruat: quando Notu cognoverit detegat aeris nubila, ad Septentrionalem se conferat, ut flatu declinet obvio, et e regione nocitos. Quam magnificentia sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti. » Subdit de tigride, quæ raptorem catulorum suorum insequitur, qui ubi se contiguum viderit spheram de vitro projicit. At illa imagine sui (quam reflexam videt in vitro, putatque suum esse catulum) luditor, et quasi lactatura fetum residet: sic pietatis ductu decepta, et vindictam amittit et prolem. Docet ergo tigris sæva licet, quantum parentes debeant amare suos liberos, nec eos ad iracundiam provocare.

Pergit deinde ad canes, qui ex vestigiis mira sagacitate leporem odorantur, et insequuntur. Affert exempla canum, qui herorum suorum homicidas detexerunt et vindicarunt, additque: « Quid nos dignum nostro referimus creatori, cujus cibo vescimur, et dissimulamus injurias, et sæpe inimicis Dei eas quas a Deo accepimus, epulas exhibemus? Agriculus balatu frequenter absentem matrem citat, ut responsum vocem excitet; multis licet versetur in millibus ovium, recognoscit vocem parentis, festinat ad matrem; illa quoque inter multa agestiorum millia, solum filium facto pietatis testimonio recognoscit. Pastor errat in discretione ovium, agriculus in agitione matris nescit errare. Nondum catulo dentes, et tanquam habeat, ore proprio se quaerit ulscis. Nondum cervo cornua, et tamen fronte

monem solus accepit, ac linguam cogitationis interpretet, ut enarrare majestatem Domini sui possit. »

Porro S. Ambrosius, *epist.* 38 jam citata, docet hominem ultimo creatum, ut subjecta haberet omnes mundi opes, omnia volatilia, terrestria, etiam pisces, etc., esseque quasi rex elementorum, ac per hæc quasi per gradus ad cæli ascenderet regiam. « Cujus, ait, difficilis itineris viatorem non facile reperies, illum virum qui ita sit animi inductione formatus ac voluntate, ut minima sibi sit cum suo corpore familiaritas, neque in illum incederetur vitorum contubernium, nullis assentantium pumicetur sermonibus, neque in rotis secundorum temporum postus humiles fastidiat, mæsta fugiat, sanctorum laudes exultat atque elevat. Cujus animam non inflectat mæstia, non frangat injuria, nulla sollicitet suspicio, libido non exagitet, non expugnet passiones corporis, non inquietet vanitatum appetentia, voluptatum gratia. Merito ergo postremus, quasi finis nature, formatus ad justitiam, inter cætera animantia justus arbiter. » Ac tandem eleganter, æque ac nervose ita concludit: « Recte ergo novissimus, quasi totius summa operis, quasi causa mundi, propter quem facta sunt omnia, quasi omnium habitator elementorum: inter ferus vivit, cum piscibus natat, super aves volat, conversatur cum angelis; terram inhabitat, et cælo militat; sulcat mare, ære pascitur; cultor soli, viator profundi, piscator in fluvibus, in ære anceps, in cælo hæres, coheres Christi. »

HOMINEM. — Homo hic non est idea hominis abstracti et universalis, qui sit causa et exemplar omnium singularium hominum, ut ex Platone voluit Philo. Non etiam homo hic est animus hominis, *g. d.* Animum hominis ornemus nostra imagine, puta gratia, uti explicat S. Basilius et Ambrosius. Sed homo est ipse Adam primus homo, parensque cæterorum omnium, ut patet ex dictis: in Adam enim, et per Adamum Deus fecit et creavit cæteros homines.

AD IMAGINEM ET SIMILITUDINEM NOSTRAM. — Quæres, in quo sita sit hæc imago Dei, expressa in homine? Anthropomorpha, quorum auctor fuit Audens; unde et Audæani sunt dicti, putarunt hominem esse imaginem Dei secundum corpus, ideoque Deum esse corporeum; verum hæc est hæresis.

Secundo, Oleaster et Eugubinus in *Cosmopæia* putant Deum hic induisse formam humanam, ut illius adinstar crearet hominem; sed hoc æque frigidum ac novum est.

Nota primo, imaginem hic sumi pro exemplari, *g. d.* Faciamus hominem ad exemplar nostrum, ut quasi imago nos, quasi suum exemplar referat ac representet. Imago hæc non est Verbum divinum, sive Filius, qui est imago Patris, ut aliqui apud Iohannem explicant; sed est ipsa essentia

divina, ipseque Deus unus et trinus: ad hujus enim imaginem conditus est homo. Quare quod Rupertus per imaginem accipit Filium, per similitudinem Spiritum Sanctum, mysticum est. Post tamen secundo, imago hic proprie capi, ut sit hebraismus, *g. d.* Faciamus hominem ad imaginem, id est, ut sit imago nostri, quasi sui exemplaris.

Nota secundo, imaginem hic multi a similitudine distinguunt, nimirum ut imago ad naturam, similitudo ad virtutes pertineat. Ita S. Basilius, *homil. 40 Hexam.*: « Per imaginem, inquit, animæ impressam meæ, obtinui rationis usum; verum Christianus effectus, utique similis efficitur Deo; » S. Hieronymus, in illud *Ezechiel.* cap. xxxvii: *Tu signaculum similitudinis*, sic ait: « Et notandum est quod imago tunc (in creatione) facta sit tantum, similitudo in baptisate compleatur; » et S. Chrysostomus, *homil. 9 in Genes.*: « Imaginem dixit, ob principatus rationem; similitudinem, ut pro viribus humanis sitemus famus Deo mansuetudine, lenitate, etc. quod et Christus dicit: Similes estote Patri vestro qui in cælis est. » Idem docet S. Augustinus, *lib. Contra Adimantum*, cap. v; Eucherius, *lib. I in Genes.*; Damascenus, *lib. II De Fide*, xi; S. Bernardus, *serm. I De Amant.*, ubi et addit: « Imago siquidem in gehenna uri poterit, non exuri, ardere, sed non deleri. Similitudo non sic; sed ut manet in bono, aut, si peccaverit anima, maturat miserabiliter juvenis insipientibus similitudo. » Sic ergo per peccatum in homine perit similitudo Dei, non imago.

Verum dico non distingui, esseque hendiadyn, *g. d.* Ad imaginem et similitudinem, id est, ad imaginem similitudinis, ut habetur *Sapient.* cap. ii, vers. 24, hoc est, ad imaginem similem, vel simillimam. Hinc Scriptura hæc nomina promiscue usurpat, modo unum, modo alteram, modo utrumque, ut jam dicat hominem factum esse ad imaginem Dei, ut *Gen.* cap. ix, vers. 6; modo ad similitudinem Dei, ut *Gen.* cap. v, vers. 4; modo ad imaginem et similitudinem Dei, uti hic.

Nota tertio, pro imaginem hebraice est *צל* *tsalem*, quod significat umbram, sive adumbrationem rei. Radix enim *צל* *tsal*, significat obumbrare, inde *צל* *tsel*, significat umbram, et *stalem*, imaginem adumbrantem. Sicut enim umbra corporis, sic imago sui prototypi est quadam adumbratio. Innuat ergo *tsalem*, hominem respectu Dei factum esse umbram, vel umbraticam imaginem. Deus enim solidum et constantem habet essentiam; homo vero umbraticam et evanidam: et hoc est quod *Psal.* xxxviii, dicitur: « Universa vanitas omnis homo vivens, verumtamen in imagine (hebr. *צל* *betsalem*, in umbra, id est instar umbræ) pertransit homo. »

Nota quarto, homo non est imago Dei, ut Deus est, id est quoad attributa propria Dei (nec enim

Animago et similis tado hic distinguatur?

In mente hominis fitis est imago Dei. Dico primo: hæc imago Dei sita est in mente hominis, sive in eo quod homo in summo rerum sit gradu, in quo Deus est et angelus, puta quod homo sit nature intelligentis, sitque animal rationale: per rationem enim, mentem et intellectum homo maxime refert Deum, illique præ aliis creatoris simillimus est. Ex hæc natura rationali sex eximie hominis dotes et proprietates consequuntur, in quarum modo una, modo alia Patres subinde hanc Dei imaginem collocant, scilicet partialiter et incomplete.

Prima est, quod hominis anima incorporea sit et individua, uti est ipse Deus: in hæc imaginem Dei collocat S. Augustinus.

Secunda est, quod sit æterna et immortalis: in hæc collocat Origenes.

Tertia est, quod sit intellectu, voluntate et memoria prædita: in hæc collocat Damascenus.

Quarta, quod sit liberi arbitrii: in hæc collocat S. Ambrosius.

Quinta, quod sit capax sapientiæ, virtutis, gratiæ, beatitudinis, visionis Dei omnique boni: unde in hæc capacitate imaginem Dei collocat Nyssenus.

Sexta, quod cunctis animalibus sua potestate præsit et dominetur: in hæc collocat S. Basilius.

Adde **septimo**, sicut in Deo omnes res sunt et continentur eminenter, ita quoque omnes res in homine sunt eminenter, uti dixi sub initium hujus vers. Rursum, homo intelligendo fit quasi omnia, ut ait Aristoteles, quia omnium rerum imagines et simulacra in phantasia et mente sibi efformat.

Octavo, hinc homo quasi est omnipotens instar Dei; quia multa arte, et omnia mente sua efformare et comprehendere potest. Rursum, homo est finis omnium creatorum, uti corundem finis est Deus.

Nono, sicut anima regit corpus, estque tota in toto, et tota in qualibet ejus parte: ita et Deus est totus in toto mundo, et totus in qualibet mundi parte.

Decimo et perfectissime, sicuti Deus Pater per intellectum se cognoscens producit Verbum, puta Filium, cum amando producit Spiritum Sanctum: ita homo intelligendo se producit in mente sua verbum intelligibile, sui ipsius expressivum, si-bique simile, atque inde procedit in voluntate ejusdem amor: sic enim homo clare representat

Sex homines dotes eximie in quibus homo est imago Dei.

Quoties alia hominis proprietates et excellencia.

Homo est scilicet, id est umbra Dei.

homo est omnipotens, immensus, æternus, omniscius, uti est Deus), sed solum quoad attributa communia, quæ scilicet ipse communicat intellectuali creature.

Nota quinto, hæc imago Dei non est in solo viro, ut vult Theodoretus, sed et in angelo, et in femina, ut fuso docet S. Augustinus, *lib. XII De Trinit. vii.*, et Basilius *hic homo. 40*, explicans illa verba *Genes. 1*: « Masculinum et feminam fecit eos. » Nunc

SS. Trinitatem. Ita S. Augustinus, *lib. X De Trinitat.* cap. x, et *lib. XIV*, cap. xi.

Hæc ergo imago Dei homini est naturalis, quæ Deo intime et indelebiter impressa, ut perdit non possit, nisi perdat et natura. Ita contra Origenem docet S. Augustinus, *lib. II Retract.* cap. xxiv, ubi retractat id quod dixerat *lib. VI De Gen. ad Litt.* cap. xxvii, scilicet, Adamum peccando imaginem Dei perdidisse: quod, ait Augustinus, ut verum sit, sic accipiendum est, non quasi in Adamo peccante nulla remanserit Dei imago, sed quod illa per peccatum tam deformis effecta fuerit, ut reformatione indigeret. Iam ergo et solida est sententia Matthæi Illyriæ Lutherani, dicentis, quod imago Dei in homine per peccatum ita sit corrupta, ut homo substantialiter sit transformatus in vivam et substantialem imaginem diaboli: hanc enim esse ipsum peccatum originale, ipse cum suis mordicus tuetur *lib. De Peccat. orig.*

Dico secundo: altera quoque in homine est imago Dei, scilicet supernaturalis, quæ sita est in gratia et justificatione hominis, quæ ipse divine fit consors nature, quæque in gloria et vita æterna firmabitur et perficietur. « Gratia enim est anima anime, » ait S. Augustinus; in hæc gratia conditum esse Adamum, eamque hic etiam ad litteram intelligi imaginem Dei, patet *Coloss. iii. 10*; *Ephes. iv. 24*. Ita passim Patres. Hæc imago ab hominis voluntate pendet, eaque peccante perditur est, sed per gratiam et justificationem reparatur et reformatur. Unde Apostolus *Ephes. cap. iv. 23*: « Renovamini, inquit, spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. » Vide ibi dicta, et *1 Cor. iii. 18*.

Ubi nota, Adæ in primo instanti creationis suæ, cum gratia infusus fuisse simul omnes virtutes theologicas et morales: hæc datam et esse justitiam originalem, quæ præter habitus virtutum jam dictos, erat assistentia et manutentia Dei assidua; quæ fiebat ut motus omnes appetitus inordinati, sive concupiscentiæ, rationem prævenientes, impedirentur; utque appetitus rationi, ratio Deo in omnibus subderetur; itaque homo in omnibus interna pace, relicitudine et sanctitate frueretur; unde de nulla re inordinatam tristitiam, iram, concupiscentiam, aliamve turbidam passionem conceperat, atque hæc justitiam et integritatem Adam, si non peccasset, in posteris transfudisset. De justitia originali vide Molinaum, Pererium, Arelinum et alios.

Dico tertio, in corpore hominis proprie non est imago Dei, sed tamen in eo relictæ quodammodo et resplendet, quia scilicet corpus hominis est imago mentis; recta enim statura, et vultus in cælum erectus, indicat animum corporis rectorem cælesti satum origine, Deique similem, æternitatis et divinitatis capacem, superna spectare

Imago Dei naturalis peccato perdit non potest.

De justitia originali in Adamo.

et ambire debere. « Si enim tanti vitrum, quanti margaritum? » si tale est corpus, qualem decet esse animam? ita S. Augustinus, lib. VI De Gen. ad Litt. cap. xiv, et Bernardus, serm. 24 in Cantica. Recta ergo statura admonetur homo, sibi non esse sectanda terrena, ut faciunt pecora, quorum voluptas omnis ex terra est: unde in ventrem cuncta pecora prona et prostrata sunt; hinc Poeta:

Pronaque cum spectent animalia caetera terram,
Os homini sublime dedit, cœlumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Cœlo ergo nati, cœlo creati sumus: hic finis, hic scopus noster: ab hoc si aberramus, frustra homines sumus, frustra cœlum solemque suspicimus: satius fore bruta aut saxa fuisse: sin assequamur, terque quaterque beati. Hic ergo nobis, æque ac S. Bernardo, perennis sit stimulus ad vitam puram et sanctam: Bernardi, dic quare hic? cur cœlum suspicis? cur animam rationalem et immortalē accepisti?

Dico quarto, in cæteris creaturis non est imago, sed quoddam quasi vestigium Dei, Deum representans, sicut effectus suam causam representat. Consideranti enim earum naturam, actionem, dispositionem, determinationem, et mirabilem omnium inter se consociationem et ordinem, patet, eas divina ratione et sapientia conditas esse et conservari.

In celestis creaturis tantum est vestigium quoddam Dei.

Moralis ratio trahitur, quare homo gestat tantum genem Dei.

Moraliter, voluit Deus omnia esse hominis, hominem vero esse Dei, quasi peculium, ideoque eum obsignavit sigillo sue imaginis, eoque tenacissimo et indelebili, ut homo seipsum intuens, quasi in imagine Deum creatorem suum agnoscat, sicutque quanto debito et quam arcto vinculo illi sit obstrictus. Homo enim gestat Dei imaginem: primo, ut filius sui patris, cui debet amorem et pietatem; secundo, ut mancipium domini sui, quem timere ac revereri debet; tertio, ut miles sui ducis et imperatoris, cui fidem et obedientiam prestare oportet; quarto, denique, ut minister et dispensator honorum heri et domini sui, cui rectum usum creaturarum, quas dispensationi ejus commisse sunt, exhibere debet, ad perennem Domini Deique sui laudem et gloriam. Ita Pererius, qui septem causas morales, cur homo conditus sit ad imaginem Dei, adfert hic lib. IV, in digressionem morali, pag. 301 edit. octavo. Ubi maxime notanda est sexta, que est, ut homo esset apax æternitatis et infinitatis Dei, utque ab eo fiderent omne bonum sperare et petere audeat, dicatque ei: Imple, Domine, in bonis desiderium anime mee, quam ad tu imaginem, tuique capacem creasti; tu nihil in mundo patris esse vacuum, patiere vacuum in animo meo? reple ergo eum *uis bonis, imo tepso: nam nihil aliud ejus infinitam capacitatem satiare et explere potest, nisi tu. Denique, si crimen est læsæ majestatis regis imaginem violare, quale

crimen erit Dei imaginem sibi insitam fœdere peccato in vile mancipium? cur tuapte sponte mancipem te et captivum constituis diaboli? Jussit te Deus in creaturis principem locum tenere; et ecce tanti principatus dignitatem a te excutis et repellis. Sed servus vocatus es? en habes rationem vitiosus omnis affectus plane dominatricem. Si herus fœdæ voluptati serviat, tu ab ea temperans, imo contemnens, præ illo es dominus istius obscene affectionis: ille e diverso earum servus, que abs te velut calce proteruntur, illicium voluptatum.»

Er FRASIT. — Hebraice וַיִּרְדּוּ *veirdu*, id est et presint, sive dominentur, scilicet tam Adam, quam Eva eorumque posteri. Est ergo homo, animal imperio natum.

Audi S. Basilium hom. 40 Hexam: «Animal itaque es, o homo, imperio natum. Equid miseram hanc affectuum servis servitatem! equid te dedis peccato in vile mancipium? cur tuapte sponte mancipem te et captivum constituis diaboli? Jussit te Deus in creaturis principem locum tenere; et ecce tanti principatus dignitatem a te excutis et repellis. Sed servus vocatus es? en habes rationem vitiosus omnis affectus plane dominatricem. Si herus fœdæ voluptati serviat, tu ab ea temperans, imo contemnens, præ illo es dominus istius obscene affectionis: ille e diverso earum servus, que abs te velut calce proteruntur, illicium voluptatum.»

Nota primo: Homo in statu innocentie perfectum habuit dominium in omnia animalia, idque partim ex scientia et prudentia naturali, qua sciebat quomodo domanda, curanda tractanda essent singula; partim ex peculiari providentia Dei qui per angelos animalium omnium phantasia et corpus flexisset ad nutum, voluntatem et imperium hominis, sicuti eadem per angelos ad Adamum deduxit cap. II, 19. Decebat enim, ut, quamdiu caro hominis spiritali, et spiritus Deo, tandiu et animalia homini, quasi domino suo obedirent. Porro hoc dominium indixit esse magnæ dignitatis hominis. Audi S. Ambrosium, initio lib. VI Hexam: «Videbatur elephantis nihil habere natura procerius atque robustius, nihil terribilius leone, nihil sævius tigride: verum hæc servantur homini, et naturam suam humana institutione deponunt; obliviscuntur quod nata sunt; induuntur quod jubentur. Quid multa? docentur ut parvuli, serviunt ut famuli, adjuvantur ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi: in mores transeunt nostros, quoniam motus proprios perdidierunt.»

Adverte: In statu innocentie, obedientia animalium fuisse quasi politica: debuisse enim ipsa imperium hominis sensu aliquo percipere, ut ei obedirent; unde si longe fuissent dissita, vel aliter occupata, non percepissent hominis imperium, illi non obdissent. Denique tunc homo homini quoque dominatus fuisset, dominatione non servili, sed civili, qualis est inter angelos. Sic enim parentes filios, mariti uxores, principes subditos rexissent. Ita S. Augustinus, lib. XIX De Civit. cap. xiv.

Nota secundo: Mansit in homine hoc dominium post peccatum, ut patet Gen. ix, 4; hinc jure natura, ut docet Aristoteles lib I Polit., cuique homini licita est silvestrium animalium venatio, æque ac piscium piscatio. Verum per peccatum multum imminutum est hoc dominium, idque, ut notat Hugo, maxime circa animalia extrema,

Quale dominium habuit homo in cæteris creaturas?

Quomodo imminutum hoc dominium?

scilicet maxima, ut leones, et minima ac vilissima, ut culices, pulices, etc. Illud tamen recuperant quidam viri sanctissimi, qui ad innocentiam primævam quam proxime accesserunt; uti Noe in omnia animalia arce, Eliseus in urss, Daniel in leones, Paulus in viperam, S. Franciscus in pisces et aves, quibus concionabatur, imperium obtinuit.

Tropologie, homo præest piscibus, quando dominatur gulæ et libidini avibus, cum dominatur ambitioni: reptilibus, cum dominatur avaritiæ: feris, cum dominatur iræ; ita Origenes, Chrysostomus, Encherius.

AD IMAGINEM DEI CREAVIT ILLUM. — «Dei,» id est Christi, qui est Deus: ad Christi enim imaginem specialiter creatus est homo; hoc enim est quod dicitur Rom. viii: «Quos præsevit et prædestinavit conformes fieri imagini Filii;» et alibi: «Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis.» Ita S. Cyrillus, lib. I Contra Julianum, Hilarium, Theodoretum, et ex eis Franciscus Aretinus hic. Verum imago Christi est supernaturalis gratiæ et gloriæ: hic autem agitur primario de imagine naturali. Est ergo hic enalage persone frequens apud Hebræos. Deus enim de se quasi de alio aliquo, in tertia persona loquitur; quod enim dixit: «Creavit Deus hominem ad imaginem suam,» hoc confirmat et inculcat, clareque explicat suam, dicens: «Ad imaginem Dei creavit illum.»

Vers. 27. Tropologie quidam hinc colligunt Adamum fuisse hermaphroditum.

27. MASCULUM ET FEMINAM CREAVIT EOS. — Hinc novator quidam in Francia nuper asseruit, Adamum creatum esse hermaphroditum, fuisseque eum tam feminam, quam masculum. Sic et Plato in Symposio censuit primos homines fuisse androgynos. Verum insulse hoc dicitur: non enim dicit Scriptura, creavit eum, sed eos, scilicet Adamum et Evam: puta Adamum creavit masculum, Evam vero feminam. Unde patet hæc per antipathonem dici. Necdum enim Moses descripsit creationem Evæ, licet ipsa hoc eodem sexto die sit facta; hanc enim reservat in cap. II, 22. Æque insulsum est, quod tradunt aliqui Hebræi, et Franciscus Georgius tom. I, prob. 29, scilicet, Adam et Evam a Deo creatos esse ita, ut in lateribus sibi invicem cohererent, essentque quasi unum, sed postea Deum eos ab invicem separasse; hoc enim repugnat cap. II, 18, ut ibi ostendam.

Vers. 28. CRESCITE ET MULTIPLICAMINI. — Ex hisce verbis liquet Adamum et Evam in ætate et statura perfecta, atque ad generandum apta, puta juvenili, utal Junilus, aut virili conditos esse. Volunt Hæretici, hic singulis hominibus a Deo præcipi generationem usumque matrimonii. Sed si ita est, ergo Christum Dominum (ut alios viros sanctissimos taceam) primum hujus legis violatorem peragant oportet. Et sane, si quod hic est præceptum, id non singulis hominibus, sed toti speciei, id est omnibus hominibus, in communi datur, ne sinant speciem humanam interiorem:

Crescite et multiplicamini, benedictio est, non præceptum.

ita D. Thomas. Verum dico nullum hic esse præceptum. Idem enim dixit Deus piscibus vers. 22, quibus utique legem non tulit. Tantum ergo hic Deus benedicit homini, ut patet ex ipis ejus verbis; hoc est, usum matrimonii inter homines probat, eisque virtutem et fecunditatem indit, ut per maris et femine conjunctionem, ut cœtera animalia, sibi simile procreent, itaque se suamque speciem conservent ac propagent. Ita S. Chrysostomus, Rupertus, et Augustinus, lib. XXI De Civit. cap. xxii, Pererius, Oleaster, Vatablus et alii.

ET REPLETE TERRAM. — Hujus rei symbolo, ait S. Augustinus tract. 9. in Joan., quatuor mundi plage, per sui litteras initiales, in nomine Adam græce continentur. Adam enim, si initiales exponas, idem est quod ἀνατολή, ὄρεα, ἄνεμος, παραδείσος, id est Oriens, Occidens, Aquilo, Meridies; ut significaretur ex Adam nascituros esse homines, qui quatuor mundi partes incolerent et replerent.

SCRIBITE RAM. — expulsi, vel domitis cunctis feris eam inhabitate et colite, ejusque decore et fructibus vos pascite ac fruimini.

DOMINAMINI. — Hebræum דָּרְדוּ *vedu*, est ambiguum. Si enim illum deducas a דָּרְדוּ *rada*, significat dominamini; sin a דָּרְדוּ *irad*, significat descendite, q. d. Si præcepto meo parueritis, dominabimini cunctis animalibus: si non, dominio vestro exciditis, uti factum deplorat Psaltes Ps. xlviii, 13. Ita Delrio. Verum hic sensus subtilior est, quam solidior; patet enim hic tantum de benedictione et dominio hominis agi, idque tantum significat *vedu*, quomodo cum *bet* construitur, uti hic fit. *Redu* ergo hic idem est quod *dominamini*.

29. ECCE DEDI VOBIS OMNEM HERBAM IN ESCAM. — Dedi, id est dō: Hebræi enim utuntur præterito, pro presenti, quo carent. Hinc communior Patrum et Doctorum (excepto Cajetano, Victoria et D. Soto, quos citat Pererius, tom. III, p. 322) sententia est, homines usque ad diluvium in cibo ita frugales fuisse, ut herbis et fructibus vescerentur, carnis vero, æque ac vino, abstinerent, idque non ob aliquod Dei præceptum, sed ob religionem quamdam inde natam, quod necdum Deus carniem et vini usum expresse et discrete concessisset, ut patet Gen. ix, vers. 3 et 21. Hæc ecce simplex patrum i.egalitas vitam eis non minuit, sed auxit, vixerunt enim tunc ad 900 annos. Polchre de hac prisca frugalitate Boetius, lib. II de Consolatione, metro 3:

Felix nimium prior ætas,
Contenta fidelibus arvis,
Nec inerti perditia luxa,
Facili quo sere solebat
Jejunia solvero glande.

Et Ovidius, lib. I Metamorph., de prisca patribus ita canit:

Fraga legebant,
Cornaque, et in duris hærentia mora rubetis,
Et que deciderant patula Jovis arbore glandes.

De hac re plura dicam cap. ix, 3, 2.

Nomen Adam continet quatuor plagas mundi.

Carnibus ante diluvium abstinerant homines.

Hezam. : « Universa hæc mundi moles, ait, perinde est ac liber litteris exaratus, palam contestans ac deprædicans gloriam Dei, illiusque augustissimam majestatem, arcanam alioqui et in-

visibilem, abunde enuntians tibi intellecti creature. Cæli enim enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum, » *Psalm.* XVIII, vers. 4.

CAPUT SECUNDUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur quies Dei in sabbato, sabbatique sanctificatio. Secundo, vers. 8, plantatio paradisi, et quatuor ejus flumina. Tertio, vers. 18, formatio Eovæ ex costa Adæ. Quarto, vers. 23, institutio matrimonii in Adamo et Eva.

1. Igitur perfecti sunt cæli et terra, et omnis ornatus eorum. 2. Complevitque Deus die septimo opus suum quod fecerat, et requievit die septimo ab universo opere quod patrat. 3. Et benedixit diei septimo, et sanctificavit illum : quia in ipso cessaverat ab omni opere suo, quod creavit Deus ut faceret. 4. Istæ sunt generationes cæli et terræ, quando creata sunt, in die quo fecit Dominus Deus cælum et terram : 5. et omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret; non enim pluerat Dominus Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram. 6. Sed fons ascendeat e terra, irrigans universam superficiem terræ. 7. Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem. 8. Plantaverat autem Dominus Deus paradysum voluptatis a principio : in quo posuit hominem quem formaverat. 9. Produxitque Dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, et ad vescendum suave : lignum etiam vitæ in medio paradisi, lignumque scientiæ boni et mali. 10. Et fluvius egrediebatur de loco voluptatis ad irrigandum paradysum, qui inde dividitur in quatuor capita. 11. Nomen uni Phison : ipse est qui circumit omnem terram Hevilath, ubi nascitur aurum : 12. et aurum terræ illius optimum est; ibi invenitur bdellium, et lapis onychinus. 13. Et nomen fluvii secundi Gehon : ipse est qui circumit omnem terram Æthiopiæ. 14. Nomen vero fluminis tertii, Tigris : ipse vadit contra Assyrios. Fluvius autem quartus, ipse est Euphrates. 15. Tulit ergo Dominus Deus hominem, et posuit eum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum. 16. Præcepitque ei dicens : Ex omni ligno paradisi comede : 17. de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas : in quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris. 18. Dixit quoque Dominus Deus : Non est bonum esse hominem solum : faciamus ei adiutorem similem sibi. 19. Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, et universis volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea : omne enim quod vocavit Adam animæ viventis, ipsum est nomen ejus. 20. Appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia, et universa volatilia cæli, et omnes bestias terræ; Adæ vero non inveniebatur adiutor similis ejus. 21. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam : cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea. 22. Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem; et adduxit eam ad Adam. 23. Dixitque Adam : Hoc nunc, os ex ossibus meis, et caro de carne mea : hæc vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. 24. Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhærebit uxori suæ : et erunt duo in carne una. 25. Erat autem uterque nudus, Adam scilicet et uxor ejus, et non erubescabant.

Est hoc capite anacephalaësis : nam formatio matrimonii institutio facta est ante sabbatum die paradisi facta est die tertio; et Eovæ creatio, ac sexto, puta Veneris, quo creatus est Adam. Mo-

ses ergo hæc et alia quæ cap. I obiter perstrinxit, hic copiosius explicat et enarrat.

Vers. 1. 1. OMNIS ORNATUS, — puta stellæ, et etiam angeli, qui cælum ornant, perinde ac aves æerem, pisces mare, plantæ et animalia terram exornant. Pro ornatus, hebraice est *נצץ tsaba*, id est exercitus, acies, militia, virtus, ornatus; nihil enim ordinata acie est ornatus. Hinc dicitur Deus exercituum, id est angelorum et siderum, quæ quasi milites, Deo stato ordine deserviunt, moventur, oriuntur, occidunt, et pro Deo contra impios non raro depugnant, ut dixi *Judic.* v, 20.

Vers. 2. 2. COMPLEVITQUE DEUS DIE SEPTIMO OPUS SUUM. — « Die septimo, » scilicet exclusive : nam inclusive Deus complevit opus suum die sexto, ut habent Septuaginta. Cæpit enim die Dominico, et complevit feria sexta, sive die Veneris, ita ut sequenti die septimo quieverit, qui ab hac quiete Dei vocatus est sabbatum. Symbolicam et arithmeticam causam, cur sex diebus perfectus sit mundus, dant S. Augustinus, lib. IV. *De Genes. ad litt.* cap. 1; Beda et Philo, lib. *De Opificio mundi*; nimirum, quod senarius numerus primus est perfectus : conficitur enim e primis sui partibus, scilicet unitate, binario et ternario; nam unum, duo et tria faciunt sex.

Symbolice, sex dies significant sex millia annorum, quibus durabit hæc fabrica mundi (mille enim anni coram Deo sunt sicut dies unus, *Psalm.* LXXXIX, 4), ita ut his exactis veniat Antichristus, dies judicii, et sabbatum, id est requies Sanctorum in cælis, docent S. Hieronymus in *Expos. Psalm.* LXXXIX ad *Cyprianum*; Irenæus, lib. V, cap. ult.; Justinus, *Quæst.* 71 ad *Gentes*; S. Augustinus, lib. XX *De Civit.* vii, et alii, quos citat Sixtus Senensis lib. V *Biblioth.*, annot. 190. Hinc et sex primi parentes Adam, Seth, Enos, Cainan, Malaleel, Jared, mortui sunt, septimus Enoch vivus in cælum translatus est, quia post sex millenarios annorum laboris et mortis, sequetur vita æterna, ait Isidorus in *Gloss.* cap. v. Vide dicta *Apoc.* XX, 6.

OPUS SUUM — creationis novarum specierum; nam gubernationis, conservationis et productionis novorum individuorum opus etiamnum peragit Deus, ut patet *Joannis* v, 17.

REQUIEVIT — non a defatigatione, sed ab opere; unde hebr. est *שבת scabat*, id est cessavit. Aliter Aristobolus apud Eusebium, lib. XIII *de Prepar.* cap. vi, « requievit, » ait, id est rebus a se conditis dedit quietem, id est stabilitatem, permanentiam, perpetuitatem ordinemque ratum, fixum et immutabilem. Quocirca « requievit tacite significat conservationem rerum creatarum, cum hisque ad actus et motus proprios jugem Dei cooperationem. Nam, ut ait S. Augustinus in *Sententis*, num. 271. : « Creatoris omnipotentis omnipotentia, est causa subsistendi omni creature : quæ virtus si ab eis quæ condidit regendis aliquando cessaret, simul omnium rerum species

et natura concideret. Proinde quod Dominus ait : Pater meus usque nunc operatur, quoniam conjunctionem operis ejus, quæ simul omnia continet atque administrat, ostendit. In quo etiam opere sapientia ejus perseverat, de qua dicitur : Pertingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Idem etiam Apostolus sentit, cum Atheniensibus prædicans ait : In quo vivimus, movemur et sumus. Quia, si opus suum rebus creatis subtraheret, nec vivere, nec moveri, nec esse possemus. Et ideo sic Deus intelligendus est requievisse ab omnibus operibus suis, ut jam nullam novam conderet creaturam, non ut conditas continere et gubernare cessaret. »

Docet idem S. Augustinus in *Sentent.*, num. 145, docet eodem modo affici Deum, cum vacat, et cum operatur. « Non ergo, ait, in Deo aut pigra vacatio, aut laboriosa cogitatur industria, qui novit et quiescens agere, et agens quiescere; et quod in operibus prius quidem est, aut posterius, non ad facientem, sed ad facta referendum est. Æterna enim est et incommutabilis voluntas ejus, nec consilio alternante variatur, in qua simul est quidquid in rebus creandis, vel ordinandis, aut præcesserit, aut sequitur. Hinc Philo, lib. *Allegor.*, verit, non, quievit, sed, quiescere fecit quæ exorsus est; quia, ait, Deus nunquam quiescit, sed sicut proprium ignis est urere, et nivis refrigerare, ita Dei operari. » Hebraicum tamen *שבת* *tsbat*, proprie significat quievit, uti verit Chaldaeus, Noster et Septuaginta.

Symbolice Junilius, Beda, et S. Augustinus, lib. IV *de Gen. ad litt.* cap. XII, docent quietem hanc Dei in sabbato fuisse figuram quietis Christi in sepulchro, die sabbati, postquam opus redemptionis nostræ die sexto, per passionem et mortem consummasset.

Anagogice, fuit hic typus quietis Sanctorum in cælo : ibi enim perenne agent sabbatum, de quo plura *Deut.* v, 12.

3. ET BENEDIXIT DIEI SEPTIMO, — id est, diem septimum laudavit, commendavit, approbavit, ait Philo : sic benedicimus Deum, cum eum laudamus. *Secundo* et melius, « benedixit, » id est, ut sequitur, sanctificavit, sanctum et festum decrevit diem septimum. Sicut enim hominis magna est benedictio, quod sanctificetur : ita est et festi.

ET SANCTIFICAVIT ILLUM. — Non hoc ipso die septimo, quod primum fuit sabbatum in mundo, sed postea, tempore Moysi, yta *Exodi* XX, 8. Ita Abulensis, qui putat hæc hic dici per anticipationem. *Secundo* et melius alii, sanctificavit Deus jam tunc sabbatum, non actu et reipsa, sed decreto et destinatione sua, g. d. Quia Deus quievit die septimo, hinc illum diem destinavit sibi quasi sacrum, ut a Mose indiceretur festus celebrandus a Judæis. Ita Pererius, Beda, Hieronymus Prado in cap. XX *Ezechiel.* Tertio et planissime, Deus a mundi exordio hoc primo sabbati die, illum « sanctificavit, » id est actu festum instituit, co-

Vers. 3.
Sabbati
sanctifi-
catio.